
DEMOKRAT MIYIZ? DEĞİL MIYIZ? TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN BAZI SORUNLARI

Yıldırım TORUN* Balıkesir Üniversitesi

ÖZET

Türkiye, özellikle son dönemlerde, demokratik işleyişe ivme kazandırmaya çalışan bir ülkedir. Modern demokrasinin günümüzde liberal demokrasi ya da anayasal demokrasi olarak kabul edildiği gerçeği göz önüne alındığında, Türkiye'nin demokratik bir ülke olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin yolu da liberal demokrasinin temel paradigmlarına uygun olup olmadığına ilişkin bir analizle mümkündür. Bu analizin sonuçları ise, Türkiye'de demokratikleşme yolunda yapılması gereken çok şeyin olduğunu göstermektedir.

ARE WE DEMOCRATIC OR NOT?

SOME PROBLEMS OF DEMOCRACY IN TURKEY

ABSTRACT

Turkey is a country which has been trying to accelerate operation of democracy especially in recent years. Modern democracy is today called liberal democracy or constitutional democracy and as far as this view is concerned, whether Turkey is a democratic country or not can be detected through an analysis relating whether the state system in the related country operates on the basis of basic paradigms of liberal democ-

---

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

racy. The results of such an analysis depict that there is a lot to be done in Turkey in the way of democratization.

GİRİŞ

Türkiye'nin özellikle son dönemlerde ortaya koyduğu açılımlara paralel olarak nasıl bir siyasal yapılanmayı tercih ettiği, dahası, nasıl bir siyasal yapılanmayı tercih etmek istediği sorusu, gitgide önem kazanmakta olan bir sorun haline gelmiştir. Çok partili hayata geçmesiyle birlikte demokratik işleyişe ivme kazandırmaya çalışan, ama bu çabası sık sık kesintiye uğrayan Türkiye'nin, son zamanlarda gerçekleştirmeye çalıştığı değişimlerin, nasıl bir sonuç doğurduğu tartışılmaktadır. Bu soruların temelinde, Türkiye'nin siyasal yapı itibarıyla dünyayla entegrasyonunun nasıl olacağı sorusu bulunmaktadır. Modern demokrasinin liberal ya da anayasal demokrasi olarak kabul edilmesi ve günümüz çağdaş devlet sistemlerinin anayasal ya da liberal demokratik sistemi içermesi, bu entegrasyonunun, Türkiye'nin liberalleşmesiyle mümkün olacağına ilişkin yorumları ortaya çıkardığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu noktada sorulacak olan soru, Türkiye'nin anayasal ya da liberal demokrasi modelini kabul edip etmediği ve bunu hayata geçirip geçirmediğidir.

Türkiye'nin liberal bir siyasal yapılanmaya sahip olup olmadığını ortaya koyabilmek için Türkiye'nin mevcut siyasal yapısı ile liberal demokratik sistemin temel paradigmalarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ise, gerek anayasal düzeyde Türkiye'nin siyasal yapısına hâkim olan ilkelerin, gerekse siyasal mekanizmanın toplum ve bireyler arasındaki tutum ve uygulamalarının analiz edilmesi ve bu analizin liberal demokratik sistemin temel paradigmalarına uygun olup olmadığının değerlendirilmesiyle mümkündür.

Gerek anayasal ilkeler, gerekse uygulamalar açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin liberal demokratik sistemin temel argümanlarına uymayan bir takım ilkeler içerdiği ifade edilerek başlanabilir. Bunları ise, anayasaya hâkim olan siyasal felsefe, hukuk devleti, insan hakları, seçilmişlerin üstünlüğü ve sivil ve siyasal özgürlükler şeklinde belirli başlıklar altında incelemek mümkündür.

A. Anayasaya Hâkim Olan Siyasal Felsefe

Liberal demokratik sistem, anayasal devletin varlığını öngören bir sistemdir. Anayasal devlet ise, bir anayasaya sahip olan devlet demek değildir. Çünkü bir anayasaya sahip olan her devlet, anayasal devlet hüviyetini kazanmaz. Anayasal devlet, bireylerin temel ve doğal haklarını güvence altına alan anayasanın, iktidar gücünü sınırlandırdığı devlettir. Yani ana-

yasal devlet, siyasal iktidarın hukukla bağlı olmasını öngörmek anlamında hukuk devleti ilkesiyle aynı amaca hizmet eder.¹ Bu anlamda anayasal devlet modelinin temelinde anayasacılık düşüncesi yer alır.

Anayasa teriminden doğan "Anayasacılık" düşüncesi ise, devletin sınırlandırılması ihtiyacına odaklanan bir yaklaşımı anlatır. Devlet iktidarının sınırlandırılması anlamında kullanılan anayasacılık düşüncesi, içeriğini, ilk defa 16. yüzyılda kazanmıştır. Klasik formülasyonunu doğal hakların dokunulmazlığını merkeze alan John Locke ve kuvvetler ayrılığı ilkesini önemseyen Montesquieu'nun çalışmalarıyla kazanan modern anayasacılık düşüncesi, siyasal iktidarın bireysel özgürlüğü sınırlandırıcı şekilde temerküz etmesini önleyici bir yaklaşım biçiminde temellendirilmiştir. "Anayasacılık", iktidarın hukuk yoluyla sınırlandırılması ve bireysel özgürlüklerin teminat altına alınmasını sağlamaya çalışır. Başka bir ifadeyle anayasacılık düşüncesi yönetilenlerin haklarının korunması amacıyla yönetenlerin sınırlandırılması yaklaşımını ifade eder. Bu açıdan "anayasacılık" düşüncesiyle "hukuk devleti" ilkesinin aynı amaca yöneldiğinden bahsedilebilir. Bu anlamda hukukun üstünlüğü ilkesi ile sıkı bir ilişki içerisindedir ve devlet eylemlerinin sınırlandırılması girişimidir. Bunun amacı ise, yurttaşların sahip olduğu özgürlük alanının garanti altına alınmasını sağlamaktır. Dolayısıyla "anayasacılık düşüncesinin" aslî amacı, iktidarın keyfî yönetimine karşı hukuka bağlı yönetim biçimini güçlendirmektir. Bu amacı gerçekleştirme adına "anayasacılık", kuvvetler ayrılığı ilkesi gereğince devlet gücünün dengeli dağılımına, bireylerin temel ve doğal haklarının güvence altına alınmasına öncelik verir. Dolayısıyla anayasacılık, siyasal erkin farklı organlarca kullanımını, temel hak ve hürriyetlerin anayasal yollarla korunmasını, devlet gücünün hukukî ilkelerle belirlenmesini ve bunların bağımsız mahkemelerin kurulması vasıtasıyla teminat altına alınması gerektiğini iddia eder. Bireysel özgürlüklerin güvence altına alınması adına siyasal erkin sınırlandırılması düşüncesi, temelde, doğal hukuk ve sosyal sözleşme doktrinleri gibi felsefî düşüncelere dayanır. İnsanların var oluş itibarıyla bir takım haklara sahip olduğu ve bu hakların hiçbir suretle gasp edilemeyeceği ilkesi, bu anlamda anayasacılık düşüncesinin doğuşuna katkıda bulunmuştur. Yani doğal hukuk doktrini ve doğal haklar öğretisi ile bunları tamamlar nitelikte görülen sosyal sözleşme,

¹ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s. 27

anayasacılık düşüncesinin gelişiminde önemli dönüm noktalarındandır.² Anayasal devlet modeli, yukarıda da ifade edildiği üzere, anayasacılık ilkesinin bu temel argümanları üzerine inşa edilmiştir.

Anayasal devletin niteliklerinden ilki, anayasanın üstünlüğünün kabul ve tasdik edilmesidir. "Anayasanın Üstünlüğü" ilkesi, siyasal yapının, anayasal ilke ve normlara göre biçimlendirilmesi anlamına gelir.³ Buna göre, devletin temel düzenini ve ilkelerini ifade eden anayasanın, mevcut hukukî normlar açısından bağlayıcı olması esastır. Başka bir ifadeyle anayasal devlet, anayasacılık düşüncesi gereğince, anayasanın üstünlüğünü kabul ve tasdik etmeyi gerektirir. Çünkü anayasacılık, bireysel özgürlük ve hukuk devletini gerekli kıldığından ve anayasa da bu hükümleri kapsayan bağlayıcı bir üst hukuk olduğundan, bir devletin anayasal olmasının şartı, anayasanın üstünlüğünü tanımasıdır. Anayasanın üstünlüğü, bu anlamda, anayasal normların bağlayıcılığını esas alarak kamu otoritelerinin yetkilerinin, anayasal normlar çerçevesinde belirlenmesini öngörür.⁴ Ayrıca anayasa, -anayasacılık ilkesine bağlı kalmak şartıyla- bireysel hak ve hürriyetlerin korunmasına yönelik yasal güvencenin varlığına delalet eder. Bireysel hak ve hürriyetlerin, devlet, toplum ve diğer bireyler karşısında muhafaza edilebilmesinin en önemli güvencesi, bu anlamda anayasadır.

Bu ilkeler ışığında Türkiye'ye yönelik bir değerlendirme yapıldığında -çıplak anlamda anayasanın üstünlüğünün tanınması olarak ele alırsa- Türkiye'nin anayasanın üstünlüğü ilkesinin gereğini yerine getiren bir sistem içerdiği söylenebilir. Zira anayasanın, mevcut hukukî normlar açısından bağlayıcı olması esası göz önüne alındığında, Türkiye açısından herhangi bir problemin olduğu ifade edilemez. Bununla birlikte anayasanın, bireysel hak ve hürriyetlerin korunması amacına yönelik ortaya çıkan işlevi açısından irdelendiğinde, bir takım eleştirilerin getirilmesi mümkündür. Eleştirilerin odak noktasını, anayasaya hâkim olan siyasal felsefenin oluşturduğu ifade edilebilir.

1982 Anayasası'nın sosyal ve siyasal dinamikleri göz önüne alındığında, 12 Eylül resmî söylemi bağlamında, dönemin devlet başkanı Kenan Evren'in söylemlerinin dikkat çekici olduğu görülecektir. Evren'e göre, "hukuk devleti" kavramı, kişilerin müdafaası, "kuvvetler ayrılığı"

² Leslie Lipson, *Siyasetin Temel Sorunları*, Çev: Fügen Yavuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 253 / Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s. 27-30

³ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 36

⁴ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 67

ilkesi ise, kuvvetler çatışması haline dönüşmüştür. Bu durumun bir otorite boşluğu doğurduğu iddiasından hareketle Evren, millî dayanışmayı merkeze alan bir yönetim anlayışının gerekliliğinin altını çizmiştir. Bu bağlamda bireysel özgürlüğün, devletin hâkimiyet ve iradesinin korunmasına bağlı olduğuna ilişkin bir görüş çerçevesinde mevcut anayasa belirlenmeye çalışılmıştır.⁵

1982 Anayasası, başlangıç kısmında; "Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı..."⁶ ifade edilmektedir. Ancak anayasada yer alan bu hükmün, özgürlük ilkesiyle çatıştığına ilişkin yorumların var olduğu ifade edilebilir. 1982 Anayasası'nda yer alan; "bu anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenen hukuk düzeni dışına çıkılamayacağı, vatandaşların ancak 'bu anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden' yararlanabilecekleri..." ifadesiyle, hak ve özgürlüklerin, bu anayasada yer aldığı kadarıyla tanınacağı belirtilmiştir.⁷ Anayasanın, bireysel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla yönelik ortaya çıkan işlevi açısından değerlendirildiğinde Türkiye'nin anayasal ilkeler açısından liberal demokratik eğilimlerle çok fazla uyduğu ifade edilemez. Zira liberal demokratik eğilimin ve bu eğilimin temelinde yer alan evrensel insan hakları anlayışının temel felsefesi, hak ve hürriyetlerin herhangi bir anayasa ya da politikayla sınırlandırılmayacağı esasına dayanır. Hak ve hürriyetler, insanların sırf insan olması hasebiyle kazandığı var oluşsal haklardır. Bu haklar, bireyle birlikte var olduğu içindir ki devlet ve toplumdaki önce vardır. Dolayısıyla devlet ve toplumdaki önce var olması, bu hak ve hürriyetlerin devlet tarafından verilmiş ya da bahşedilmiş olmadığının ifadesidir. Devlet tarafından bahşedilmiş olmaması, bu hakların, devletin belirlediği sınıra hapsedilemeyeceğini gösterir. Bu zaviyeden bakıldığında hak ve hürriyetlerin anayasada belirtilen sınıra hapsedilmesi, Türkiye'de, anayasanın üstünlüğü ilkesinin bireysel hak ve hürriyetlerin korunması işlevine ters düşen bir anlayışın mevcut olduğunu göstermektedir.

⁵ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY, İstanbul, 2002, s. 47

⁶ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2007, s. 20

⁷ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 48

B. Hukuk Devleti ve İnsan Hakları Açısından Türkiye

Anayasal devletin gereklerinden hukuk devleti ilkesi ise, meşruiyetini hukuktan alan ve devlet eylemlerinin evrensel ilkeler ve önceden belirlenmiş hukukî kurallara göre belirlenmesine dayanan devlettir. Hukukun devlet açısından bağlayıcı olmasını gerekli gören hukuk devleti, bu yolla iktidarın keyfî kullanımını engelleme eğilimindedir. Bu niteliği itibariyle de hukuk devleti, devlet-birey ilişkisinde bireyin anayasal güvence altına alınmasını sağlamaya yönelir. Bu bağlamda hukuk devleti, devletin sınırlandırılması yoluyla bireyler açısından hukukî güvenliğin yerleşmesine katkıda bulunur. Hukuk devleti, bu doğrultuda, devletin tarafsızlığını sağlama yoluyla hukuk önünde eşitlik ilkesine hizmet eder.⁸ Toplum içerisinde yaşayan her insan, dinî, etnik, kültürel ya da felsefî bakımdan farklı da olsa, hukuk karşısında eşittir. Ayrıca bireylere ait özel mahremiyet alanının hukukî güvence altında olması da hukuk devletinin gereklerinden birisidir. Bu ilke, hukuk devleti ilkesinin yanı sıra insan haklarının da temel argümanlarından biridir.

Birey ve bireysel özgürlüklerin hareket noktası olduğu bu yaklaşım, devletin mümkün merteye sınırlandırılmasına dayanır. Aksi takdirde, birey ve devlet ilişkisi, bireyin aleyhine işleyecektir. Bu da, eşitlik ve özgürlük nazariyesine dönük demokrasi teorisinin temel argümanlarıyla uyuşmayacaktır. Hukuk devleti, iktidarın, toplumu oluşturan bireylerin temel ve doğal haklarına mahsus oluşturulmuş hukukî müeyyidelere bağlı kalmak koşuluyla yönetimini esas alır. Haddizatında hukuk devleti, hukukun üstünlüğü ilkesine dayanır. Hukukun üstünlüğü prensibi ise hukuk - iktidar ilişkisinin, hukuk temelli çözümüne yönelmektir. Hukukun iktidarın üzerinde olması, iktidarın hukuka yönelik yaptırım gücünü zayıflatacak ve hukukun temeli de bireyin temel ve doğal haklarını muhafaza etmek olduğundan, bu tutum, iktidarın birey ve onun doğal hakları çerçevesinde yönetmesi anlayışına tekabül edecektir. Böyle bir düşünce için, devlet, kutsal bir yapı olmadığı gibi, hukuk üstü, hukuktan bağımsız bir kurum da değildir.⁹ Devletin eylem alanı, hukukun üstünlüğü ilkesiyle sınırlandırılmıştır. Hukukun sınırı ise, bireyin temel ve doğal haklarına yönelik teşekkül eden ilke ya da prensipler çerçevesinde çizilmiştir. Dolayısıyla, devlete yönelik getirilen sınırın, bireyin bu temel ve doğal hakları olduğu aşikârdır. Bu sınır ise; devletin saydamlığını öngören ve "az devlet, çok hukuk" formülasyonu ile ka-

⁸ Norman P. Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, Çev: Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s. 56- 57

⁹ Neşet Toku, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, s. 110

rakterize edilen hukuk devletidir.¹⁰ İktidar, halk desteğine sahip olsa da hukuka tâbi kılınmadığı ve vatandaşların özgürlüklerini önemsemediği sürece halkın iktidarı denetleme şansı ortadan kaybolur.¹¹

Hukuk devleti anlayışı, bu anlamda kanun devletinden farklıdır. Kanun devletinden kastedilen, mevcut kanunlarda yer alan kurallara göre yönetimdir. Yani burada, mevcut kurallar neyi gerektiriyorsa, o kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen bir yönetim anlayışı söz konusudur. Bu tür bir anlayış, kuralların içeriğiyle ilgilenmemektedir. Sadece söz konusu kurallara, içeriği ne olursa olsun, uyulması gerektiğini savunur. Kanun devleti savunucuları, kuralların içeriğinin maddi adaletle ilgili olduğunu, maddi adaletin bağımsız bir ideal olup hukuk devletiyle ilişkili olmadığını savunmaktadırlar. Hukuk devleti ise, haklarla ilişkilidir. Buna göre, vatandaşlar, ahlaki ve siyasi bir takım haklara sahiptirler. Bu anlamda hukuk devleti, "bireysel haklara uygun olan kurallar çerçevesinde yönetim" esasına dayanmaktadır.¹²

Türkiye ise, özellikle son zamanlarda hukuk devletinin gereklerini yerine getirmeye çalışan bir ülke konumundadır. Bununla birlikte Türkiye'nin tam anlamıyla hukuk devleti formuna sahip olup olmadığı hâlâ tartışılabilir. Bunun en önemli sebebi, hukukun zaman zaman keyfi bir şekilde yorumlanmasıdır. Hukuk devleti ilkesinin, hukukun açık ve önceden belirlenmiş olmasını gerektirdiği göz önüne alındığında, Türkiye'de bu anlamda bir takım sorunların mevcut olduğu görülmektedir. Hukukî ilkelerin yorumlanması ve uygulanış tarzının zaman zaman değiştirilmesinin, hukukun önceden öngörülebilir ve açık olma ilkesine aykırı olduğu ifade edilebilir. Zira Türkiye'de herhangi bir hukukî kural, ortaya çıkan yeni bir olaya uygulanması söz konusu olduğunda, bu olaydan önceki uygulama biçiminden farklı bir şekilde uygulandığı bilinmektedir. Bu ise, Türkiye'de, hukukun keyfi bir şekilde uygulanabildiğini göstermektedir ki, bu durumun anayasal devlet modeline uygun olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü hukuk devleti ilkesi gereğince toplum içerisinde yaşayan bireylerin, hukukî kuralların uygulanış biçiminden emin olmaları, hangi olayda nasıl bir hukukî uygulamanın geçerli olduğunu bilmesi bir zorunluluktur. Aksi takdirde gerek toplumsal huzurun ve bireysel hakların teminatı, gerekse devletin kurumsal yapısındaki işleyiş açısından

¹⁰ Sami Selçuk, "Zorba/Çıplak Devletten Hukuk Devletine", *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*; Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 17

¹¹ David Beetham, Kevin Boyle, *Demokrasinin Temelleri*, Çev: Aslıhan Zeynep Kopuzlu, Adres Yayınları, Ankara, 2005, s. 14

¹² <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2004-53-03/AUHF-2004-53-03-Uygur.pdf>

belirleyici olan hukuk, kesinlikten uzak ve bilinemez bir hâl alır ki, bu, bireysel hakların her an tehlike altında olduğu, kurumsal işleyişin sürekli tıkandığı bir duruma mahal verir. Hukukun kesinlikten uzak ve bilinemez bir hâl alması, keyfi bir şekilde uygulanmasının yolunu açacağı için, bu keyfilik, bireysel hakların zaman zaman gasp edilmesine ve kurumsal işleyişin keyfi bir şekilde belirlenmesine neden olur. Hukukun keyfi bir şekilde uygulanması ise, bireysel hak ve hürriyetlerin de gasbedilmesine neden olur. Zira bireysel hak ve hürriyetlerin en önemli güvencesi, hukuk devletidir. Hukuk devleti prensibi ise, keyfî hukukî uygulamaların değil, kamu otoritesinin sınırlandırılmasına delalet eder. Dolayısıyla kamu otoritesinin sınırlandırılması işlevinden uzaklaşan ve keyfî hukukî uygulamalara yol açan bir siyasal model, hukuk devleti formundan uzaklaşacaktır. Hukuk devleti prensibinden uzaklaşan bir devlet modeli ise, bireysel hak ve hürriyetler için tehlike oluşturacaktır.

Anayasal devlet modelinin bir başka niteliği, insan hakları anlayışına dayanmasıdır. İnsan hakları ise, temelde doğal haklar öğretisinin bir uzantısı olarak anayasal devletin gereklerinden biri haline gelmiştir. Çünkü insanların var oluşsal haklarını dile getiren insan haklarına devlet de dâhil olmak üzere her insanın saygı duyması gerektiği fikri, ilk defa 17. ve 18. yüzyılda Avrupa'da doğal hukuk anlayışını savunan düşünürlerce ortaya atılmıştır. Dolayısıyla insan haklarını ve anayasal devlet içindeki yerini değerlendirebilmek adına doğal haklar öğretisinin açıklanmasına ihtiyaç duyulur.

Doğal haklar öğretisi, insanların var oluş itibarıyla birtakım temel ve doğal haklara sahip olduğunu ve bu haklara müdahale edilemeyeceğini savunur. Sahip olmak için insan olmaktan başka herhangi bir şartı gerektirmeyen bu temel ve doğal haklar ise genel olarak, hayat, hürriyet ve mülkiyet hakkı olarak sıralanabilir.¹³

Doğal haklar bu çerçevede, şu niteliklerle karakterize edilebilir:

1- Doğal haklar, insanların var oluş itibarıyla sahip olduğu ve hiçbir şekilde devredemeyeceği ve vazgeçemeyeceği haklardır.

2- Doğal haklar, bireyle birlikte var olduğu içindir ki, toplumdan bağımsızdır ve bundan dolayı da toplum tarafından belirlenemez.

3- Doğal haklar evrensel bir nitelik taşıması itibarıyla zaman ya da mekân ile sınırlandırılmaz.

¹³ Neşet Toku, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, s. 138

4- Doğal haklar mutlak bir niteliği haiz olduğundan engellenemez ve geçersiz kılınmaz.¹⁴

Doğal haklar öğretisinden kaynaklanan insan hakları düşüncesi, daha sonra genişleyerek, günümüzde; yaşama, özgürlük, eğitim ve adil yargılanma hakları ile işkence yasağı, düşünce, vicdan, din ve ifade özgürlüklerini; dernek kurma ve toplantı özgürlüğü ile mülkiyetin dokunulmazlığı gibi temel hak kategorilerini ele alarak bu hakların korunması gerektiğini savunur.

İnsan hakları düşüncesi, bireyin temel ve doğal haklarının güvence altına alınması yoluyla devletin sınırlandırılması düşüncesine hizmet eder. Bu yüzden insan hakları talebinin, bireylerin devlete karşı siyasî bir talebi olduğu söylenebilir. Eşitlik ilkesine dayanan insan hakları düşüncesi, dinî, etnik, siyasî farklılıklarına rağmen hiçbir insanın ayrıma tâbi tutulamayacağını ifade eder. İnsan haklarına dayanmayan bir devlet "hukuk devleti" değildir.¹⁵ Sonuç olarak insan haklarını, dinî, etnik, felsefî vb. farklılıklarına rağmen her insanın sırf insan olması sebebiyle bir değeri olduğu ve sahip olduğu haklarının dışarıdan gelebilecek –özellikle siyasî otorite- her türlü müdahaleye kapalı olduğunu savunan bir görüş şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁶ İnsan hakları, kişilerin insan olmalarından dolayı sahip oldukları haklardır. Temelde özgürlük ve güvenlik olan bu haklar olmazsa ortaya çıkacak olan düzen insani bir düzen değildir. Bu haklar, devrolunamaz, zorunluluktan bağımsız, herhangi bir rol ile tanımlanamaz niteliktedirler.¹⁷ Bir insan hakkına sahip olmak için kişi, bir insan varlığı olmaktan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. İnsan olarak doğmaktan başka hiçbir şey yapmasına da gerek yoktur. Dolayısıyla insan hakları doğuştan kazanılan haklardır. İnsan hakları evrensel-dir, zira bütün insanlar eşittir. İnsan hakları açısından kişiler birer birey olarak tanımlanır ve bireylerin taleplerine toplum ya da diğer sosyal grupların taleplerinden daha fazla öncelik verilir.¹⁸ Netice itibariyle insan hakları öğretisi, insanları eşit olarak dünyaya geldiklerini, yani eşit

¹⁴ İsmet Giritli, Hasan Atilla Güngör, *Günümüzde İnsan Hakları*, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 15-16

¹⁵ A.g.e., s. 9- 13

¹⁶ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 56

¹⁷ Katerina Dalacoura, *Islam, Liberalism and Human Rights*. London, , GBR: I. B. Tauris & Company, Limited, 1998. p 6.

¹⁸ G. B. Madison, *The Political Economy of Civil Society and Human Rights*, Routledge, New York and London, 1998, s. 15

doğal haklara sahip olarak doğduklarını, belirtirken, bu doğal haklardan hiçbir şekilde yoksun bırakılamayacaklarını özellikle vurgular.¹⁹

Türkiye'nin ise, insan hakları bağlamında iki açıdan değerlendirilmesi mümkündür. Bunlardan birincisi, anayasada yer alan hüküm, ikincisi ise, uygulamada ortaya çıkan sorunlardır. 1982 Anayasası açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin insan hakları anlayışını nasıl kavradığı tartışmalı bir konudur. Cumhuriyet'in niteliklerini belirleyen ikinci maddede, "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı... bir hukuk devletidir"²⁰ ifadesi yer alır. 1961 Anayasası'nda ise, "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan... bir hukuk devletidir" ifadesi yer almaktadır. Bu noktadaki ayrım, "insan haklarına dayalı devlet" ile "insan haklarına saygılı devlet" arasındaki farktır. Bu noktada ortaya konulan bir takım yorumlara göre, 1982 Anayasası'nda insan hakları, saygı duyulması gereken bir değerler manzumesidir. Fakat bu, insan haklarının, devletin temel dayanak ya da referans noktalarından biri olmadığını göstergesidir. Bununla birlikte "insan haklarına dayalı devlet" ile "insan haklarına saygılı devlet" ifadeleri arasında çok büyük bir farkın olmadığını, farkın sadece bir üslûp farkı olduğunu savunan yorumlar da mevcuttur.²¹ Fakat kanaatimizce birinci yorum daha isabetlidir. Çünkü "insan haklarına saygılı olma" ifadesi, insan haklarına dayanma zorunluluğunun olmadığı anlamını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla anayasal devletin niteliklerinden biri olarak insan hakları anlayışının, 1982 Anayasası açısından bakıldığında Türkiye'nin en azından teorik bazda çok da merkeze almadığı bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir.

İnsan hakları anlayışının Türkiye bağlamında ikinci değerlendirme noktası, yukarıda da ifade edildiği gibi, uygulamaya dönüktür. Maalesef Türkiye'de özellikle düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin kısıtlamalar, insan haklarını zedeleyici bir olgudur. Bununla birlikte Türkiye'nin özellikle son dönemlerde insan haklarını uygulama anlamında mesafe kat ettiği de ifade edilmelidir. Nitekim bir zamanlar işkence ve kötü muamelelerle anılan bir ülke olan Türkiye'nin, son zamanlarda bu konularda hayli mesafe kat ettiği söylenebilir. Ancak düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin kısıtlamaların, yukarıda da ifade edildiği gibi, halen bir sorun olarak ortada durduğu bir vakiadır. Düşüncelerinden ötürü, ya-

¹⁹ Francisco Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, Liberalizm ve Etik, Çev: Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 134- 135

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, s. 23

²¹ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 78- 79

zarlar ya da gazeteciler hakkında açılan davalar, bunun en tipik göstergelerinden biridir. Yine düşünce ve ifadelerinden dolayı haklarında dava açılan, hatta üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırılan akademisyenlerin varlığı da buna bir başka örnek olarak gösterilebilir. Bu durum, Türkiye’de, temel özgürlüklerin maalesef halen sınırlı bir şekilde tanındığını göstermektedir. Bu durumun liberal demokratik sistem açısından çok büyük bir problem olduğu malûmdur.

Liberal demokrasinin ilke ve kurumları açısından irdelendiğinde de Türkiye’ye yönelik projeksiyonlarda bulunmak mümkündür. Bunlar, seçilmişlerin üstünlüğü, sivil ve siyasal özgürlükler şeklinde özetlenebilir.

a. Seçilmişlerin Üstünlüğü ve Türkiye

Demokrasinin halk iradesine dayandığı ilkesi göz önüne alındığında, tek tek her bireyin kendisine hükümet edecek yönetici sınıfı belirleme hakkını elde etmesi gerekir. Nitekim demokratik yönetim biçimi için oy kullanma hakkı, önemli ilkelerden birisidir. Oy hakkı ellerinden alınmış kişiler, taleplerinin siyasal alana yansımaları mümkün olmadığından birey haline gelemezler. Ancak seçimlerin özgür, eşit ve adil olması, demokratik yönetim idealinin ayrılmaz bir parçasıdır. Seçimlerin özgür olması, toplum içerisinde yaşayan her bireyin seçme hakkını saklı tutmasına ve mevcut alternatifler arasından özgür iradesiyle seçim yapabilmesine bağlıdır. Buna karşın seçimlerin eşit olması, bir yandan tüm vatandaşların, dil, din, ırk ayrımı gözetilmeksizin oy verebilmesini, diğer yandan da, insanların varoluşsal eşitliği düşüncesi gereğince, herkesin oyunun eşit kabul edilmesini içerir. Son olarak seçimlerin adilliği ilkesi, seçimlere hile karıştırılmaması anlamına gelir.²² Nitekim demokrasi, halkın yöneticileri seçme hakkına dayandığından, birden fazla adayın rekabet ilkesi gereğince yarışmalarına dayanan seçim sistemini içermelidir.²³

Türkiye’nin seçim sistemi açısından liberal demokrasinin gereklerini yerine getiren bir ülke olduğu bilinmektedir. Beş yılda bir yapılan seçimler, “gizli oy, açık sayım” ilkesine göre düzenlenmektedir. Dolayısıyla bu durum, Türkiye’nin, “açık oy, gizli sayım” düzenini benimseyen totaliter rejimlerden farklı olarak demokratik sistemi tercih ettiğinin göstergesidir. Bununla birlikte halkın desteğini alan, yani seçimler vasıtasıyla hükümet etme hakkı elde eden iktidarlara karşı zaman zaman sergilenen tavırların, özgür ve düzenli seçim ilkesiyle uyduğu söylenemez.

²² Leslie Lipson, *a.g.e.*, s. 110-111

²³ İhsan Dağı, Necati Polat, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s. 8

Çünkü burada önemli olan, sadece seçimlerin düzenli bir şekilde yapılması değil, halkın seçimlerine de saygı duyulmasıdır. Aksi takdirde seçimler, sadece prosedürel anlamda uygulanmış olur. Mevzu bahis olan, seçimlerin düzenli ve adil bir şekilde gerçekleştirilmesi ve seçimler sonucunda ortaya çıkan tabloya, yani halkın tercihlerine saygı duyulmasıdır. Şayet halkın seçimlerinin herhangi bir değeri olmayacak ise, yapılan seçimlerin hiçbir ehemmiyeti kalmayacaktır. Toplum içerisinde yaşayan bireylerden her birinin, seçimlerde, istediği yönde oy kullanabilmesi, demokratik yönetim biçiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu hakka karşı sergilenebilecek olan muhalif bir tutum ise, anti-demokratik bir tutumdur. Türkiye’de ise, jakoben bir düşüncenin izlerini görmek mümkündür. “Halka rağmen halk için” anlayışı olarak dile getirilebilecek olan bu düşünce tarzı, demokratik yönetim tarzına uygun olmayan bir düşüncedir.

Seçilmişlerin üstünlüğü şeklinde adlandırılan unsur ise, bu çerçevede, seçimle işbaşına gelenlerin, atanmış bürokratik kesim karşısındaki üstünlüğünü vurgular. Demokrasi, devletin, özgür ve düzenli seçimler vasıtasıyla yönetime gelen ve siyasal kararları alma ve uygulama haklarına sahip kişilerce yönetimine dayanır. Zira devlete ilişkin kararları alma hak ve yetkisi, siyasal erki kullanma yetkisini halkoyuyla elde eden kişilere aittir. Nitekim bürokratik kesimin seçilmişler üzerinde tahakküm kurduğu ve siyasal kararları alma ve uygulama sürecine müdahale ettiği bir sistem demokratik değildir. Çünkü atanmış bürokratik kesimin siyasal kararları alma yetkisinden bahsedilemez. Bürokratik kesimin temel görev ve yükümlülüğü, seçilmiş kişilerce alınan kararları uygulamaya dökmek ve bu kişileri teknik anlamda bilgilendirmekten ibarettir.²⁴

Türkiye özelinde bakıldığında ise, seçilmişlerin üstünlüğü ilkesinin uygulanması açısından bir takım problemlerin varolduğu görülmektedir. Atanmış bürokratik kesimin, seçilmişlerden oluşan iktidar mekanizmasına ve yasama organına yönelik tavır ve tutumları, söz konusu ilkenin tersi bir durumu yansıtmaktadır. Bu durum, çok partili hayata geçilmesinin ardından sık sık tekrarlanan bir hal almıştır. 1960 ihtilali, 1971 muhtırası, 1980 ihtilali, 28 Şubat süreci ve nihayet son dönemde gerçekleşen muhtıra benzeri teşebbüsler, bu duruma örnek verilebilir. Bu durumun liberal demokratik eğilime ters düştüğü açıktır. Zira herhangi bir iktidarın, gerçekleştirdiği yönetim tarzından ötürü rahatsızlık uyandırması ve bu rahatsızlığın iktidardan uzaklaştırılması yoluyla giderilebileceğine ilişkin bir yargının var olması söz konusu ise, bu görevi

²⁴ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 130

yapacak olan, yani hükümeti görevden uzaklaştıracak olan halktır. Zira mevcut iktidara yönetim hakkını veren halk ise, bu hakkı geri alabilecek tek merci de yine halktır.

c. Sivil ve Siyasal Özgürlükler Açısından Türkiye

Liberal demokratik yönetimin bir başka özelliği sivil ve siyasal özgürlükleri merkeze alan bir yönetim anlayışına sahip olmasıdır. Sivil özgürlükler, bireylerin devlete karşı korunması amacıyla kişilere devletin müdahale edemeyeceği dokunulmaz alan sağlayan negatif ya da koruyucu haklar kapsamına girer. Siyasal özgürlükler ise, siyasal iktidarın oluşumu ve işleyişi sürecine katılma hakkını içeren aktif ya da siyasal kamu hakları alanına dâhildir.²⁵ Sivil özgürlükler açısından bakıldığında maalesef Türkiye açısından olumlu bir tabloyla karşılaşmak mümkün değildir. Birer insan hakkı olarak nitelendirilebilecek olan sivil özgürlükler, kişilerin hayatlarını kendi bilgi, değer ve anlayışları çerçevesinde kurma ve sürdürmelerini sağlayan özgürlüklerdir.²⁶ Demokrasinin çoğulcu bir yapı çerçevesinde insanların temel değer ve anlayışları karşısında tarafsız bir tavır takınması, bu gereklilikler arasında gösterilebilir. Zira demokrasi, toplum içerisindeki bireylere ideal bir erdem projesi dayatmaz. Bu, tek tipleştirme faaliyeti olarak kabul edilir. Temel özgürlüklerin tüm bireylere tanınması ilkesi, liberalizmin belirleyici özelliğidir. İnsanlara, hayatlarını nasıl sürdürecekleriyle ilgili seçme özgürlüğünün tanınması, bununla ilişkilidir. İnsanların, istedikleri herhangi bir hayat kavrayışını seçme ve bu seçimle ilişkili olan kararları uygulama ve isterse değiştirme imkânı sunmak, liberalizmin temel postülasıdır.²⁷

Türkiye’de ise, düşünce ve ifade özgürlüğü ile din ve vicdan özgürlüğü gibi temel bir takım özgürlüklerin kısıtlandığı bilinmektedir. Bu kısıtlamalar, liberal demokratik eğilimin değil, tek tipleştirme faaliyetine meyleden anti-demokratik sistemlerin uygulamalarına denk düşer.

Düşünce ve ifade özgürlüğü, herhangi bir düşünce ya da inancın çatışmaya sebep olmamak koşuluyla benimsenmesi ve dile getirilmesi hakkıdır. Bu haktan kastedilen, kişilerin düşüncelerini açıklama ve yayma özgürlüğüne sahip olmalarıdır. Bu bağlamda düşünce ve ifade özgürlüğü, kişilerin benimsedikleri düşüncelerden dolayı kınanamayacağı ve düşüncelerini açıklamaktan men edilemeyeceği düşüncesini yansıtır. Bu hakkın amacı, genel kanaate ulaşan görüşlere aykırı ya da muhalif

²⁵ Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 214

²⁶ Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 126

²⁷ Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 135

düşüncelerin kamu hayatına yansıtılmasının engellenmemesini sağlamaktır.²⁸ Düşünce ve ifade özgürlüğü, bu anlamda, özgürlük hakkı içerisinde önemli bir yer işgal eder. Çünkü düşünce özgürlüğü ve düşünceleri dile getirme anlamında ifade özgürlüğünün yokluğu, beraberinde özgürlük hakkının gasp edilmesi sonucunu doğurur. Bu anlayış, kamusal alanın farklı fikir ve düşüncelerin özgürce dile getirildiği bir alan şeklinde görülmesi gerektiğini gösterir. Nitekim herhangi bir kişi, sadece düşünceleri ve eylemleri yoluyla toplum içerisindeki diğer insanların temel haklarını gasbettiği gerekçesiyle, hukukî olarak sınırlandırılabilir.²⁹ Siyaset felsefesine ilişkin tartışmalar içerisinde de ifade özgürlüğünün önemli işlevi olduğu görülmektedir. Devlet iktidarının sınırlandırılması düşüncesi, anayasal devletin temel özelliklerinden birisidir ve ifade özgürlüğü de gerek kamusal tartışmayı, gerekse farklı düşünmeyi ve de muhalefet etmeyi sağlaması hasebiyle bunu gerçekleştirme noktasında önemli bir fonksiyona sahiptir.³⁰

Türkiye’de düşünce ve ifade özgürlüğünün durumuna gelince. 1982 Anayasası’nın 25. maddesinde: “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz” ibaresi yer alır. Dolayısıyla kişilerin, herhangi bir düşünce ya da inancı çatışmaya sebep olmamak koşuluyla benimseme hakkı, bu madde ile güvence altına alınmıştır. Ayrıca bu hüküm, yine 1982 Anayasası’nın 26. maddesinde yer alan; “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar” hükmüyle güvence altına alınmış ve böylece her insanın düşüncelerini açıklama ve yayma özgürlüğünü de koruma altına almıştır. Fakat yine Anayasa’da; koruma altına alınan bu hakkın, “Cumhuriyetin temel niteliklerinin korunması” amacıyla sınırlandırılabilceği hükmü de yer bulur. Bu yüzden Türkiye’de, düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlı bir hak olduğu görülür. Bu kısıtlayıcı hükümler, Türkiye’de yine uygulama anlamında bir takım problemlerin ortaya çıkışının da sebebidir. Çünkü Anayasa’da belirtilen bir takım ilkelere muhalif görüşlerin kamu hayatına aktarılması, bu kısıtlayıcı hükümlerce yasaklanmıştır. Demokratik anlayı-

²⁸ A.g.e., s. 196

²⁹ Adil İzveren, *Hukuk Felsefesi*, Dokuz Eylül Ün. Hukuk Fak. Dön. Ser. Yay., Ankara, 1988, s. 148

³⁰ Reyhan Sunay (derleyen ve yorumlayan), *Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2003, s. 1

şın temelinde yer alan özgürlük ilkesinin belki de en önemli yansımalarından biri olan düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin bu kısıtlamalar, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde, üzerinde önemle durması gereken konular arasındadır.

Sivil ve siyasal özgürlükler bağlamında ele alınabilecek bir başka hak ise, din ve vicdan özgürlüğüdür. Din ve vicdan özgürlüğü, toplum içerisinde yaşayan her insanın herhangi bir dinî inanca sahip olma hakkını ve inançlarından dolayı hiç kimsenin kınanamayacağı düşüncesini anlatır. Buna göre, kişilerin, benimsedikleri dinin gereklerine uygun bir yaşam tarzına riayet etmeleri de engellenemez. Din ve vicdan özgürlüğü, kişilerin benimsedikleri inanç, değer vb. üzerinde devlet, toplum ya da insanların belirleyici bir fonksiyonu olamayacağını ve benimsedikleri inanç ve değerlerden dolayı hiçbir insanın cebre maruz bırakılmayacağını savunur. Ayrıca, bireylerin sahip oldukları inanç ya da değerlerin yanı sıra, mensup oldukları din ve değerlerin kendilerine yükledikleri ödevleri gerçekleştirme hakkı da buna dâhildir. Din ve vicdan özgürlüğü, kişilerin inanç ya da değerlerini korumakla kalmaz, aynı zamanda özel mahremiyet alanı başta olmak üzere toplumsal hayat içerisinde inançlarının gereklerini yerine getirme hakkını da dile getirir. Bununla birlikte, insanların, sahip oldukları inançları başkalarına anlatma ve diğer insanları kendi inançlarına çağırma hakları da vardır. Buna göre din ve vicdan özgürlüğü, kişilerin benimsemiş oldukları dinin gereklerini yerine getirirken, kamuya açıkça zarar vermedikleri sürece, kamusal alanda da güvence altına alınması gerektiği düşüncesini içerir. Din ve vicdan özgürlüğü, inançların sadece özel mahremiyet alanında değil, kamusal alanda da koruma altına alınması gerektiğini öngörür.³¹

Türkiye'de ise, din ve vicdan özgürlüğünün, gerek anayasal hükümler gerekse uygulama açısından problemlili olduğu açıktır. Zira Anayasa'nın 24. maddesinde: "Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir" ibaresi yer alır. Bu madde, "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz" ilkesini içeren "14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz" ibaresine yer vermiştir.

³¹ Mustafa Erdoğan, *Sivil Özgürlük Olarak Din ve Vicdan Özgürlüğü*, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsaiy21/2107.htm> 2001

Dolayısıyla anayasal hükümler, din ve vicdan hürriyetini sınırlı olarak tanımıştır. Çünkü Anayasal hükümler açısından laik cumhuriyete yönelik olumsuz eylemleri içeren 14. madde, din ve vicdan özgürlüğünün kısıtlanması için yeterlidir. Ayrıca "laik cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetlere" vurgu yapan bu (14.) maddenin uygulama anlamında yorumuna açık olması da, bir problemdir. Zira uygulama noktasında bu hakkın tam anlamıyla tanındığından da bahsetmek mümkün değildir. Özellikle kamusal alan tartışmalarına paralel, toplum içerisinde yaşayan insanların bu haktan yararlanması problemlidir. Bu problemin kaynağında ise, kamusal alanın mahiyetine ilişkin değerlendirmeler ile laiklik ilkesine yönelik tanımlamalar bulunmaktadır.

Gerek kamusal alana ilişkin yaklaşımın gerekse laiklik ilkesine yönelik değerlendirmelerin, liberal demokratik sistemin temel paradigmatlarıyla uyumlu olduğunu söylemek oldukça güçtür. Demokratik yaklaşım, kişisel özgürlükten yana tavır belirleyerek bireylerin farklılıklarını koruma altına alan siyasal bir formdur.³² Anayasal demokrasi açısından kamusal alan devletin alanı değil, kamusal topluluk olarak bir arada yaşayan özel şahısların müşterek alanıdır. Yani kamusal alan, herkese açık ve herkesin eşit olduğu bir alan olarak tanımlanır.³³ Türkiye’de ise kamusal alan, devletin alanı şeklinde görülmekte ve bu anlayış çerçevesinde temel hak ve hürriyetler, bu şekilde tanımlanan kamusal alanın tarafsızlığına gölge düşürdüğü iddiasıyla kısıtlanmaktadır. Bu yaklaşım tarzının laiklik ilkesine yönelik yanlış değerlendirmelerde de ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye’de laiklik ilkesi, din ve vicdan özgürlüğünün güvencesi değil, kısıtlanması amacına hizmet eden bir yaklaşım tarzıyla ele alınmaktadır. Ancak liberal demokratik sistem açısından laiklik, bir yandan dinin, üst otorite anlamında devleti bağlamayacağı, diğer yandan da dini öğretilerin anayasal ve yasal yollarla devletin müdahalesine karşı muhafaza edilmesi gerektiğini savunur.³⁴ Yani laiklik, bir yandan, dinin devlet üzerindeki belirleyiciliğini reddederken, diğer yandan devletin dinler üzerindeki tahakkümünün de bertaraf edilmesini gerektirir.

SONUÇ

Sonuç olarak Türkiye’nin, liberal demokrasinin ilke ve kurumları ve anayasal devlet olmanın nitelikleri açısından irdelendiğinde tam anla-

³² Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, Çev: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 25

³³ Neşet Toku, "Eşit Yurttaş ve Özgür Bireyin Varoluşunun Hukuki Temelleri", *Felsefe Yazıları*, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2004, s. 191

³⁴ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 95

mıyla liberal demokratik yapıya sahip olduğunu ifade etmek güçtür. Zira liberal demokrasiyi karakterize eden noktaların, minimal devlet anlayışı, temel hak ve hürriyetlere saygı, bireysellik, plüral kamusal alan, insan haklarının temele alındığı anayasal devlet ve hukukun üstünlüğü olduğu ifade edilebilir. Böylece demokrasi; anayasal normların bağlayıcılığını esas alarak kamu otoritelerinin yetkilerinin anayasal normlar çerçevesinde belirlenmesini öngören anayasanın üstünlüğüne; iktidarın, toplumu oluşturan bireylerin temel ve doğal haklarına mahsus oluşturulmuş hukuki müeyyidelere bağlı kalmak koşuluyla yönetimini esas alan hukukun üstünlüğüne; dinî, etnik, felsefî vb. farklılıklarına rağmen her insanın sırf insan olması sebebiyle bir değeri olduğunu savunan insan haklarına; siyasal erkin farklı organlar tarafından kullanımını sağlayarak devlet gücünün dengeli dağılımını sağlamayı amaçlayan kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan siyasal bir sistemdir.

Demokrasi;

- 1- Diktatöryal rejimlerin oluşumuna engel olur
- 2- Anti-demokratik rejimlerin sağlayamayacağı temel hakların sağlanmasını garanti eder
- 3- Vatandaşlarına mümkün alternatifler arasından daha fazla kişisel özgürlük alanı temin eder.
- 4- İnsanların temel çıkarlarının korunmasına olanak sağlar.
- 5- İnsanlara kendi kaderlerini tayin edebilme özgürlüğü sunar.
- 6- Ahlâkî sorumlulukların yerine getirilebilmesi için fırsat sunar.
- 7- Göreceli olarak daha fazla politik eşitlik sağlar.³⁵

Türkiye ise, gerek anayasal ilkeler gerekse uygulama anlamında temel hak ve hürriyetlere yönelik sergilediği kısıtlayıcı tavırlar, kamusal alana ilişkin yürüttüğü tek tipleştirme faaliyeti, gerek anayasası, gerekse uygulamalarıyla insan haklarına gereken değeri vermeyen yaklaşımı ve hukukun açık ve aleni olmasını öngören hukuk devletini tam anlamıyla hayata geçiremeyen tavrıyla liberal demokrasinin uzağına düşen bir devlet konumundadır.

Türkiye'nin, liberal demokrasinin gereklerini yerine getirmeye çalışan, özellikle son dönemlerde gerçekleştirdiği atılımlarla bu yolda adım adım ilerleyen, yani demokratikleşmeye çabalayan bir ülke olduğu gözlenmektedir. Demokratik uygulamaların uzağında bir durum arz etme-

³⁵ Robert A. Dahl, *Demokrasi Üstüne*, Çev: Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s. 63- 64

sinin yanında, bunu düzeltmeye çabalayan bir ülkedir. Ancak yine de Türkiye'nin bu yolda kat etmesi gereken uzun bir mesafenin var olduğu açıktır. Bunu gerçekleştirmenin yolu, temel hak ve hürriyetlere gereken önem ve değerin verilmesi ve özgürlüklerin tam anlamıyla tesis edilmesiyle gerçekleşecektir. Bunun kamusal alana da yansıtılması, yani kamusal alanın plüral bir görünüm sergilemesinin önünün açılması gerekmektedir. İnsan haklarının gerek anayasal normlar açısından temel referans noktası olarak belirlenmesi, gerekse pratikte gerçek anlamıyla uygulanması, demokratikleşme yolunda yapılması gereken önemli adımlar arasındadır. Bu gerekliliklerin yerine getirilmesi, Türkiye'nin, demokratik yönetim biçimine bağlı, demokrasiyi tam anlamıyla içselleştirmiş bir ülke olmasının yolunu açacaktır.

KAYNAKÇA

- BARRY**, Norman P., *Modern Siyaset Teorisi*, Çev: Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, Ankara, 2003
- BEETHAM**, David, **BOYLE** Kevin, *Demokrasinin Temelleri*, Çev: Aslıhan Zeynep Kopuzlu, Adres Yayınları, Ankara, 2005
- BİLGE**, Necip, *Hukuk Başlangıcı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003
- DAĞI**, İhsan, **POLAT** Necati, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004
- DALACOURA**, Katerina, *Islam, Liberalism and Human Rights*. London, GBR: I. B. Tauris & Company, Limited, 1998
- DAHL**, Robert A., *Demokrasi Üstüne*, Çev: Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001
- ERDOĞAN**, Mustafa, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004
- ERDOĞAN**, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001
- ERDOĞAN**, Mustafa, *Sivil Özgürlük Olarak Din ve Vicdan Özgürlüğü*, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi21/2107.htm>
- GİRİTLİ**, İsmet, **GÜNGÖR**, Hasan Atilla, *Günümüzde İnsan Hakları*, Der Yayınları, İstanbul, 2002
- İZVEREN**, Adil, *Hukuk Felsefesi*, Dokuz Eylül Ün. Hukuk Fak. Dön. Ser. Yay., Ankara, 1988
- KYMLICKA**, Will, *Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998
- LIPSON**, Leslie, *Siyasetin Temel Sorunları*, Çev: Fügen Yavuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005

- MADİSON, G. B., *The Political Economy of Civil Society and Human Rights*, Routledge, New York and London, 1998
- SELÇUK, Sami, "Zorba/Çıplak Devletten Hukuk Devletine", *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*; Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999
- SUNAY Reyhan (derleyen ve yorumlayan), *Anayasa Mahkemesi Kararlarında İfade Hürriyeti, Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara, 2003
- TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY, İstanbul, 2002
- TOKU, Neşet, "Eşit Yurttaş ve Özgür Bireyin Varoluşunun Hukuki Temelleri", *Felsefe Yazıları*, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2004
- TOKU, Neşet, *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2003
- TOURAINÉ, Alain, *Demokrasi Nedir?*, Çev: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2007
- <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2004-53-03/AUHF-2004-53-03-Uygur.pdf>
- VERGARA, Francisco, *Liberalizmin Felsefi Temelleri, Liberalizm ve Etik*, Çev: Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998